

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Amicitia in Academia. Ter introductie

Noordegraaf, J.; Vonk, F.; Wal, M.J. van der; Wal, M.

Citation

Noordegraaf, J., Vonk, F., & Wal, M. J. van der. (2006). Amicitia in Academia. Ter introductie. In M. Wal (Ed.), *Amicitia in Academia. Composities voor Els Elffers* (p. IX-XVIII). Amsterdam/ Münster: Stichting Neerlandistiek VU & Nodus Publikationen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/16297>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/16297>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Amicitia in Academia Ter introductie

1. Inleiding

Sommige gebeurtenissen zijn nu eenmaal gedenkwaardiger dan andere en als enkele daarvan nagenoeg blijken samen te vallen, is dat een gerede aanleiding om daar een moment bij stil te staan en een dergelijke fraaie coïncidentie nader te markeren. In 2006 is het vijftien jaar geleden dat Els Elffers haar zo eminente historiografische proefschrift verdedigde. In hetzelfde jaar verruilt ze haar positie als docent aan de Universiteit van Amsterdam voor die van gastonderzoeker. Maar bovenal is 2006 voor haar een kroonjaar, zoals men dat wel noemt.

Ter gelegenheid van het bijna samenvallen van deze gedenkwaardige momenten bieden we Els Elffers namens allen die aan deze bundel hebben bijgedragen daarom een verjaarscadeautje aan, een bundel “spierinkjes”, zoals

© Jan Noordegraaf, Frank Vonk, Marijke van der Wal red. (2006). Amicitia in Academia. Composities voor Els Elffers. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU; Münster: Nodus, ix-xviii.

Els Ruijsendaal ‘squibs’ vertaalt, en we doen dat in de niet geheel ongefundeerde verwachting nog veel van haar op het gebied van de Nederlandse taalkunde, de wetenschapsfilosofie en de geschiedschrijving van de taalwetenschap te zullen horen en te zullen lezen.¹

De reden om haar vanuit het Werkverband Geschiedenis van de Taalkunde deze bundel aan te bieden is haar langdurige en inspirerende bijdrage op alle genoemde terreinen, en met name op linguïstisch-historiografisch terrein. Al sedert de jaren tachtig van de vorige eeuw heeft Els een belangrijke rol gespeeld in methodologische discussies die niet alleen een taalkundige en historische, maar ook en vooral een wetenschapsfilosofische invalshoek laten zien. Haar rol als docent aan de Universiteit van Amsterdam mag hier ook niet onvermeld blijven: van studentenzijde wordt in dit boek eveneens *acte de présence* gegeven.

2. Studie, wetenschap en nog meer

Nadat Els in 1965 aan de Universiteit van Amsterdam met de studie Nederlandse taal- en letterkunde was begonnen (kandidaatsexamen in 1968 en doctoraalexamen in 1970, bijvakken logica en psycholinguïstiek), was zij vanaf november 1970 verbonden aan het Instituut voor Neerlandistiek van de Universiteit van Amsterdam. Mede dankzij de toenmalige ZWO-Werkgemeenschap Geschiedenis van de Taalwetenschap heeft zij zich vanaf het begin van de jaren tachtig intensief met de grammaticageschiedschrijving kunnen bezig houden. Deze belangstelling resulteerde in 1991 in het omvangrijke proefschrift dat ze schreef onder supervisie van H. Schultink, hoogleraar algemene taalwetenschap te Utrecht, *The Historiography of Grammatical Concepts. 19th and 20th-century changes in the subject-predicate conception and the problem of their historical reconstruction*. Het zou hier te ver voeren om diep op dit proefschrift in te gaan. De samenvatting in de BNTL kan hier volstaan:

¹ In taalkundig verband is wellicht nog een aardig *fait divers* dat de Zuid-Afrikaanse maar van oorsprong Nederlandse spraakkunstenaar Hubertus Elffers (1858-1931), die een groot aantal grammatica's schreef waaronder *The commercial Dutch grammar: Superseding the Practical Dutch Grammar: a grammar for private students, civil servants, business men, and for use in colleges and the higher classes in schools* (1896), een ver familielid is van Henk Elffers, de echtgenoot van Els.

Ruim honderd jaar geleden is het onderscheid tussen een grammatisch en een psychologisch subject geïntroduceerd. De historische reconstructie van de episode van deze tweevoudige subject-predicaat-conceptie stuit op een aantal problemen die betrekking hebben op de methodologische kant van begrips-geschiedschrijving en op deze conceptie zelf. Beide worden in het proefschrift van Els Elffers behandeld. Het eerste deel van het boek bevat een bespreking van het objectiviteitsprobleem, dat in alle geschiedschrijving een rol speelt, en van de aard van concepten en de wijzen waarop zij kunnen veranderen. In het tweede deel wordt de grammatische categorie opgevat als vorm-betekeniscategorie en wordt de geschiedenis van het tweevoudige subject-predicaat-concept gevolgd van het eind van de vorige eeuw tot en met het structuralisme.²

Nadien zag men Els frequent op internationale bijeenkomsten op het gebied van de geschiedschrijving van de taalwetenschap zoals het Nederlandse Werkverband Geschiedenis van de Taalkunde, de Duitse Studienkreis Geschichte der Sprachwissenschaft en de Engelse Henry Sweet Society for the History of Linguistic Ideas. Ook bezocht ze regelmatig de driejaarlijkse International Conference on the History of Language Sciences, een treffen dat afwisselend plaatsvindt aan deze en gene zijde van de Atlantische Oceaan. Els was eveneens mede-organisator van internationale historiografische congressen die in Nederland plaatsvonden.

Gepaard aan haar reislust ging een reeks van historiografische publicaties. Zwaartepunten daarin zijn de metahistoriografie (zie o.m. Elffers 1998a, 1998b) en de relaties tussen psychologie en linguïstiek (de autonomie van de taalwetenschap ten opzichte van de psychologie, zoals verdedigd door onder meer Anton Reichling en A.W. de Groot, zie Elffers 2005a). Vanaf 1974 heeft ze gepubliceerd over generatieve grammatica en over onderwerpen uit de Nederlandse grammatica (o.a. partikels en interjecties). In dit verband is de samenwerking met haar oud-collega Sies de Haan vermeldenswaard (zie Elffers 1980a, 1980d, 1982c, 1984a).

² Twee belangrijke besprekingen van Elffers' proefschrift zijn: die van A. Rüter in de *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft* 1, 1991, 209-219 en die van Nigel Love in *Historiographia Linguistica* 19, 1992, 152-157.

Bij alle aandacht voor de wetenschap bespeurden vakgenoten bij Els al vroeg een bijzondere muzikale interesse en bezieling. Of er een relatie is met haar woonstede aan de Mozartkade willen wij haar nog eens vragen.

3. Over historiografie en metahistoriografie

Els is een van de weinige taalwetenschapshistoriografen in Nederland die zich uitvoerig en diepgravend met problemen rondom de metahistoriografie heeft bezig gehouden en zich hier nog steeds intensief mee bezig houdt. Tijdens een internationaal metahistoriografisch congres in Noordwijkerhout in 1996 kwam het tot een tweede controverse tussen Els en de beide onlangs overleden grondleggers van de Münsteraner Studienkreis zur Geschichte der Sprachwissenschaft, Klaus D. Dutz en Peter Schmitter,³ nadat al eerder (zie Elffers 1988) een discussie tussen Els en de Münsteraner was ontstaan. Dat gebeurde tijdens de eerste bijeenkomst van de Studienkreis in Münster, waarbij twee uitgangspunten centraal stonden: de rationaliteit van intellectuele geschiedschrijving en het probleem van de rationele interpretatie:

[...]; the gap between people of earlier centuries and ourselves, which historical interpretation should lessen is widened. Our own ways of reasoning are never totally functionalized; we understand them rationally. Former ways of reasoning are not *made* understandable in the same way, which is what would occur if rational interpretation is pursued: in that case the 'strangeness' of the past disappears while a more sophisticated and powerful theory of rationality is developed. So for a rational interpretation of American structuralism a rather complicated rationality concept is required, allowing e.g. a not data-

³ We refereren in dit verband aan Els' kritische bespreking van Peter Schmitters "narrativistische reconstructie", waarbij op conceptueel niveau de problematiek wordt aangesneden die voortvloeit uit Schmitters "subjectivism" dat zijn wortels heeft in de combinatie van een naïef realisme en het inzicht dat historische kennis niet bestaat uit een fotografische registratie van het "werkelijke verleden" dat door de historicus wordt gereconstrueerd (Elffers 1991: 39). Opmerkelijk is dat Els zich in haar studies hoofdzakelijk op conceptueel niveau beweegt. Concepten zijn in zekere zin de bouwstenen van wetenschappelijk onderzoek, maar tegelijkertijd "glibberige stepping stones" die afhankelijk van de methodiek en wetenschappelijke of wetenschapshistorische positie van de onderzoeker tot lastige positiebepalingen of mogelijke misverstanden (zie Elffers 1998b: 127) aanleiding geven.

oriented but 'reconstructive' kind of theory development. (Elffers 1988: 19)

In Noordwijkerhout was Els een van de sprekers (zie Elffers 1998a)⁴. Zij reageerde daar en later in de bundel *Metahistoriography*, door Peter Schmitter en Marijke van der Wal geredigeerd, op de kritiek van Klaus Dutz en Vivien Law (zie Elffers 1998b). In haar bijdrage gaat ze dieper in op de relatie tussen linguïstiek en psychologie en analyseert deze relatie aan de hand van een drietal methodologische problemen:

- de onderzoekstrategie en de noodzakelijk beperkte inhoudelijke kennis van de historiograaf;
- de keuze tussen rivaliserende historische reconstructies en de afhankelijkheid van historiografische concepten;
- het probleem van het historisch begrip, namelijk die van de te onderzoeken auteurs, theorieën of concepten.

Concluderend stelt Els dat

the historical reconstruction of cross-discipline relationships, such as the relationship between linguistics and psychology, is a multi-layered enterprise. At each layer, specific metahistoriographic problems may turn up. The "restricted knowledge" problem turns out to be eliminable as soon as the general methodology of (historical) research is clearly elucidated. The "problem of the historian's concepts" and the "problem of the historical actor's concepts" can be brought nearer to solution when the historian's conceptual tools adequately reflect the plurality of concepts and the demands of a realistically interpreted principle of charity. (Elffers 1998a: 103)

Bij de interpretatie van historische-wetenschappelijke teksten wordt verondersteld dat in alle gevallen sprake is van een maximale rationaliteit en consistentie die de toegankelijkheid voor de historiograaf optimaliseert. Deze vooronderstellingen zijn terug te voeren op de mogelijkheid tot rationele

⁴ Vgl. ook de nabespreking van deze "Metahistoriographie-Tagung" in Noordwijkerhout in april 1996 door Peter Schmitter en Frank Vonk in *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft* 6, 261-266.

reconstructie en een wetenschappelijk onderzoeksprogramma bij Imre Lakatos (1922-1974). Of dit bruikbare concepten zijn in het linguïstisch-historiografisch handwerk is aanleiding geweest tot vele discussies, waarin Els zich ook geroerd heeft — zie bijvoorbeeld Elffers 1991: 101f. Duidelijk wordt haar positie in de reactie op de kritische opmerkingen door Vivien Law en Klaus Dutz. Hier snijdt ze twee wezenlijke zaken aan: het methodepluralisme en contextualiteit. Voor taalwetenschapshistorici is het van belang dat metahistoriografische reflectie — in dit geval met betrekking tot methodepluralisme en contextualiteit — moet leiden tot oplossingen in de praktijk. Is dit niet het geval dan blijven ze beperkt tot het discours van de filosofen. Het gaat Els om een “beredeneerde”, rationele keuze voor een bepaalde methode in het historiografisch onderzoek dat aanleiding is tot metareflectie. Contexten zijn in historiografisch onderzoek meer of minder relevant, al hangt de relevantie weer samen met het soort onderzoek en de focus van de onderzoeker. De verklarende kracht van niet-linguïstische, contextuele factoren is volgens Els secundair ten opzichte van vakwetenschappelijke, interne factoren aangezien intentionele menselijke activiteiten primair verklaard moeten worden in termen van hun eigen dynamiek en bovendien verklaringen in termen van een activiteitsinterne dynamiek nooit uitputtend kunnen zijn. Linguïsten in bijvoorbeeld de achttiende, negentiende of twintigste eeuw houden zich met linguïstische zaken bezig en vragen om een vakwetenschappelijk (linguïstisch) en intern georiënteerd aanpak. Hier is idealiter het “principle of charity” aan het werk. Externe factoren spelen in dit geval alleen (secundair) een rol, wanneer een vakinterne benadering niet volstaat en een (rationele) reconstructie op problemen stuit.⁵ Het is te betreuren dat deze metahistoriografische discussie geen vervolg meer zal krijgen.

4. Envoi

⁵ In dit geval zou men aan semiotisch of tekentheoretisch onderzoek kunnen denken, dat veelal interdisciplinair van aard is. Wellicht dat Els in deze context ook zo geïnteresseerd is in het tekentheoretisch denken van Karl Bühler en het linguïstisch denken van Anton Reichling (zie Elffers 1993, 1994, 2005a, 2005c).

Een van de eerste publicaties van Els Elffers droeg de titel “Wij” (*Tabu* 7, 1976).⁵ Voor Els heeft “wij” in de afgelopen vier decennia betrekking gehad op veel verschillende groepen binnen instituten, onderzoeksverbanden en verenigingen, nationaal en internationaal. Zij is daar altijd een zeer gewaardeerd deelnemer geweest en bovendien een inspirerend reisgenoot gebleken. Deze formulering mag in de voltooid tegenwoordige tijd gesteld zijn: wij rekenen er, met degenen die aan deze bundel bijdragen, op dat dit geen verleden tijd wordt. Wij hopen nog lang van haar scherpzinnigheid, haar erudiete studies en haar aangenaam gezelschap te kunnen genieten.

Vanuit Amicitia in Academia dragen wij deze bundel aan Els Elffers op.

Jan Noordegraaf (Alphen aan den Rijn)

Frank Vonk (Doetinchem)

Marijke van der Wal (Oegstgeest)

Selectieve bibliografie

1976. “Wij”. *Tabu* 7/ 3, 30.

1977a. “Er – verkenningen”. *Spektator* 6, 417-422.

1977b. “Strukturalistische en generatieve taalkunde”. *Spektator* 7, 16-34.

1978. “Is taalkunde wel een soort psychologie?” *Spektator* 8, 1-28.

1979. “De semantiek van de koppelwerkwoordzin en haar plaats in de taalbeschrijving”. *Spektator* 9, 97-143.

1980a. (met Sies de Haan) “Traditionele en moderne grammatica. Een historisch-methodologische beschouwing”. *Spektator* 9, 405-432.

1980b. “Structuralism and generative linguistics”. In: Wim Zonneveld, Fred Weerman (eds), *Linguistics in the Netherlands 1977-1979*. Dordrecht: Foris, 44-57.

⁵ Het artikeltje “Wij” staat in *Tabu* 7, no 3 (1976-1977), p. 30. Het beslaat een halve bladzijde en behelst een reactie op een bewering van Albert Sassen. Volgens Sassen sluit generisch ‘wij’ altijd de spreker in, maar Elffers bestrijdt dit met voorbeelden als “Wij strijden al eeuwen tegen de zee” (wij Nederlanders, maar geen enkele spreker kan volhouden dat hij of zij al eeuwen tegen de zee strijdt).

- 1980c. "Description and prescription in linguistics". In: Wim Zonneveld, Fred Weerman (eds), *Linguistics in the Netherlands 1977-1979*. Dordrecht: Foris, 124-134.
- 1980d. (met Sies de Haan) "Kanttekeningen bij "TG en t.g."". *Spektator* 10, 156-163.
- 1982a. "Nederlands strukturalisme en zinsontleding. Een poging tot rekonstruktie van een stukje vakgeschiedenis". *De Nieuwe Taalgids* 75, 205-229.
- 1982b. "Problems of the description of revolutions in linguistics". In: S. Daalder, M. Gerritsen (eds), *Linguistics in the Netherlands 1982*. Amsterdam: Benjamins, 1-10.
- 1982c. (met Sies de Haan). "Over de grondslagen van het generatieve taalonderzoek". *Spektator* 11, 507-540
- 1984a. (met Sies de Haan). "De Nederlandse zinsdeelleer in de eerste helft van de 20e eeuw. Een reconstructiepoging aan de hand van de eerste vijftig jaargangen van De Nieuwe Taalgids". *De Nieuwe Taalgids* 77, 516-541.
- 1984b. (met E.C. Schermer-Vermeer) "Primitieve en gedefinieerde termen in de grammatica". *Glot* 7, 121-156.
1987. "Identificatie in Erlkönig". Camiel Hamans et al. (eds), *In dienst van de tekst. 17 interpretaties van poëzie*. Amsterdam: Huis aan de Drie Grachten, 23-31.
1988. "Rationality and the History of Linguistics". In: Helmut Gipper, Peter Schmitter (eds), *Arbeitsberichte*. Nr 4: Els Elffers, "Rationality and the History of Linguistics", Klaus D. Dutz, "Theorie und Praxis: Formen und Aufgaben einer semiotischen Geschichtsschreibung". Münster: Nodus Publikationen, 3-25.
- 1990a. "Was taalkunde ooit psychologie?". In: J.B. den Besten, A.M. Duinhoven & J.P.A. Stroop (eds), *Vragende wijs. Vragen over tekst, taal en taalgeschiedenis. Bundel aangeboden aan Leopold Peeters bij zijn afscheid als Hoogleraar Historische Taalkunde van het Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 179-186.
- 1990b. "Eenheid van vorm en betekenis: een constante in het grammatisch denken". *Spektator* 19, 120-144.
- 1990c. "De geschiedschrijving van grammaticale concepten". *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 11, 243-268.
1991. *The Historiography of Grammatical Concepts. 19th and 20th-century changes in the subject-predicate conception and the problem of their historical reconstruction*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi [x + 363 pp.; dissertatie Universiteit van Utrecht].
1992. "Wat betekent toch toch?". In: E.C. Schermer-Vermeer, W.G. Klooster & A.F. Florijn (eds), *De kunst van de grammatica. Artikelen aangeboden aan Frida Balk-Smit Duyzentkunst bij haar afscheid als hoogleraar Taalkunde van het hedendaags Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam*. Amsterdam: Vakgroep Nederlandse Taalkunde Universiteit van Amsterdam, 63-80.
- 1993a. "De taalkunde en haar geschiedschrijving". *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 109, 97-124.
- 1993b. "Philipp Wegener as Proto-speech Act Theorist". In: Frank Drijkoningen et al. (eds), *Linguistics in the Netherlands* 10, 49-60. Amsterdam etc.: Benjamins, 49-59.

1994. "Reichling en de psychologie". *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 14, 237-255.
- 1996a. "Van Ginneken als psycho-syntheticus". In: Ad Foolen & Jan Noordegraaf (eds), *De taal is kennis van de ziel. Opstellen over Jac. van Ginneken*. Münster: Nodus Publikationen, 51-80.
- 1996b. "The history of thought about language and thought". In: C. Cremers, M. den Dikken (eds), *Linguistics in the Netherlands*. Amsterdam etc.: Benjamins, 73-85.
- 1997a. "De onaccentueerbaarheid van modale partikels". In: E. Elffers, J.M. van der Horst, W.G. Klooster (eds), *Grammaticaal Spektakel. Artikelen aangeboden aan Ina Schermer-Vermeer bij haar afscheid van de Vakgroep Nederlandse Taalkunde aan de Universiteit van Amsterdam*. Amsterdam: Vakgroep Nederlandse Taalkunde, 59-70.
- 1998a. "Linguistics and Psychology: How should we reconstruct their Relationship?". In: Peter Schmitter, Marijke van der Wal, (eds), *Metahistoriography. Theoretical and Methodological Aspects of the Historiography of Linguistics*. Münster: Nodus Publikationen, 87-106.
- 1998b. "A Reply to Dutz and Law". In: Peter Schmitter, Marijke van der Wal, (eds), *Metahistoriography. Theoretical and Methodological Aspects of the Historiography of Linguistics*. Münster: Nodus Publikationen, 127-131.
- 1998c. "Centraal en marginaal: Jan te Winkel als grammaticus". In: W.G. Klooster et al. (eds), *Eerste Amsterdams Colloquium Nederlandse Taalkunde. Lezingen gehouden op 10 en 11 december 1997*. Amsterdam: Leerstoelgroep Nederlandse Taalkunde Universiteit Amsterdam, 51-71.
- 1999a. "Psychological Linguistics". In: Peter Schmitter (ed.), *Geschichte der Sprachtheorie. Sprachtheorien der Neuzeit I. Der epistemologische Kontext neuzeitlicher Sprach- und Grammatiktheorien*. Vol. 4. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 301-341.⁷
- 1999b. "Accent and modal particles". In: K. van Hoek, A. Kibrik en L. Noordman (eds.) *Discourse studies in cognitive linguistics. Selected papers from the fifth International Cognitive Linguistics Conference*. Amsterdam etc.: Benjamins, 149-164.
- 1999c. "Predecessors of cognitive linguistics and speech act theory." In: D. Cram, A. Linn, E. Nowak (eds), *History of Linguistics 1994. Vol. 2. From classical to contemporary linguistics*. Amsterdam etc.: Benjamins, 307-320.
- 1999d. "Biografie en vakgeschiedenis: Anton Reichling (1898-1986)". *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 18, 129-149.
2000. "VAST en ZEKER". In: H. den Besten, E. Elffers, J. Luif (eds), *Samengevoegde woorden. Voor Wim Klooster bij zijn afscheid als hoogleraar*. Amsterdam: Leerstoelgroep Nederlandse Taalkunde, Universiteit van Amsterdam, 87-100.

⁷ Deze bijdrage van Els aan Schmitters *Geschichte der Sprachtheorie* is uitvoerig besproken door Jörg Hardy in de *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft* 12,2, 292-313. Hardy gaat met name in op het anachronisme probleem in de geschiedschrijving.

- 2003a. "What was/ is syntax about?" *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft* 13, 155-167.
- 2003b. "Generative Grammar: A Research Programma?". In: Klaus Dutz (ed.), *Später Mittag. Vermischte Anmerkungen zur Metahistoriographie. Festgabe für Peter Schmitter zum 60. Geburtstag*. Münster: Nodus Publikationen, 65-79.
- 2003c. "Wat (een) verandering!. Over het verdwijnen van *wat* + *substantief*". In: Jan Stroop (ed.), *Waar gaat het Nederlands naartoe? Panorama van een taal*. Amsterdam: Bert Bakker, 287-296.
- 2004a. "Paradoxaal (anti-)psychologisme in de begin 20^e-eeuwse taalkunde." *Voortgang, jaarboek voor de neerlandistiek* 22, 177-204.
- 2004b. "Wittgenstein and Pragmatics". (Internet: <http://webhost.ua.ac.be/tisp/viewabstract.php?id=310>).
- 2005a. "Reichling and De Groot: Two Dutch reactions to Bühler's *Organon-Modell*". *Historiographica Linguistica* 32, 87-116.
- 2005b. "Interjections in Dutch grammar". *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft* 15, 91-105.
- 2005c. "Anton Reichling (1898-1986). Between phenomenology and structuralism". *Henry Sweet Society Bulletin* 45, 11-42.
2006. "Evert Beth vs. Anton Reichling: contrary forces in the rise of Dutch generativism". In: Jeroen van de Weijer, Bettelou Los (eds), *Linguistics in the Netherlands*. Amsterdam etc.: Benjamins, 89-100.

